

2. *Strategic Plan for Fiscal Years 2004-2009: Security, Democracy, Prosperity*. Washington, DC. U.S. Department of State and US Agency for International development. August, 2003. Retrieved from <http://www.state.gov/documents/organization/24299.pdf>
3. *Strategic Plan for Fiscal Years 2007-2012: Transformational Diplomacy*. Washington, DC. U.S. Department of State and US Agency for International development. May, 2007. Retrieved from <http://www.state.gov/documents/organization/86291.pdf>
4. *2011—2016 Strategic Plan Addendum for the U.S. Department of State and the U.S. Agency for International Development*. US State Department. March 12, 2012. Retrieved from <http://www.state.gov/s/dmr/qddr/185613.htm>
5. *Energy Diplomacy in the 21st Century*. Fact Sheet. Washington, DC. October 30, 2013. Retrieved from <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/10/199330.htm>
6. Davenport C., & Erlanger S. (2014, March 5). U.S. Hopes boom in natural gas can curb Putin. *The New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/images/2014/03/06/nytfrontpage/scan.pdf>
7. *FY 2014-2017 Strategic Plan*. U.S. Department of State, U.S. Agency for International Development. April, 2014. Retrieved from <http://www.state.gov/s/d/rm/rls/dosstrat/2014/>
8. *National Security Strategy*. The White House. Washington. February 2015. Retrieved from <http://www.whitehouse.gov/blog/2015/02/06/president-obamas-national-security-strategy-2015-strong-and-sustainable-american-lea>

УДК: 327 (341.1)

Пугачова Д. В.*,
молодший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Київ, Україна. nobility@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ІНІЦІАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ «ПІВНІЧНИЙ ВИМІР»

Анотація. Аналізується процес становлення та початковий період функціонування ініціативи Європейського Союзу «Північний вимір». Визначено основні підходи до вивчення даної проблематики науковцями з країн Європи, РФ і вітчизняними авторами. Пояснено особливості процесу військово-політичного регіонального будівництва, однією зі складових якого виступає ініціатива, що об'єднала на партнерській основі доволі різні за своїм розвитком країни Північної Європи, Балтії та РФ. Висвітлено проблеми, які постали перед країнами, що увійшли до «Північного виміру», та засоби їх подолання шляхом консультацій, а також розуміння необхідності знаходження консенсусу у вирішенні спірних питань. Наголошено на різних очікуваннях та меті кожної країни щодо утворення та переваг, які вони отримали співпрацюючи у «Північному вимірі». Зазначено, що ініціатива не постала як організація у класичному розумінні цього слова, але не дивлячись на критику, яка лунала на її адресу, вже на початковому етапі існування діяльність її суб'єктів була скоординована таким чином, щоб максимально ефективно використати їх ресурс для покращення розвитку регіону.

Ключові слова: Європейський Союз, «Північний вимір», Північна Європа, співпраця.

Аннотация. Анализируется процесс становления и начальный период функционирования инициативы Европейского Союза «Северное измерение». Определяются

* Pugachova D. V., Junior Research Fellow, State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine. nobility@ukr.net
BECOMING OF EUROPEAN UNION INITIATIVE» NORTHERN DIMENSION»

основные подходы к изучению данной проблематики учеными из стран Европы, РФ и отечественными авторами. Объясняется особенность процесса военно-политического регионального строительства, одной из составляющих которого выступает инициатива, объединившая на партнерской основе достаточно разные по своему развитию страны Северной Европы, Балтии и РФ. Освещаются проблемы, которые предстали перед странами, что вошли в «Северное измерение» и способы их преодоления путем консультаций, а также понимание необходимости нахождения консенсуса в решении спорных вопросов. Подчеркиваются разные ожидания и цели каждой страны при формировании образования и выгодах, которые они получили сотрудничая в «Северном измерении». Отмечается, что инициатива не возникла как организация в классическом понимании этого слова, но несмотря на критику, которая звучала в ее адрес, уже на начальном этапе существования деятельность ее субъектов была скоординирована таким образом, чтобы максимально эффективно использовать их ресурс для улучшения развития региона.

Ключевые слова: Европейский Союз, «Северное измерение», Северная Европа, сотрудничество.

Abstract. The process of formation and the initial period of functioning of the EU initiative «Northern Dimension» are analyzed. There are identified the main approaches to the study of the noted issues which are made by European, Ukrainian and Russian scientists. There are explained the peculiarities of the process of regional military and political building, a component of which is an initiative, which unite on the basis of partnership rather different in their development Nordic countries, Baltic States and Russia. The problems that are facing the countries that entered the «Northern Dimension» are elucidated, as well as there are described the ways to overcome them through consultation and understanding of the need to find a consensus in solving disputes. It is emphasized that each country has different expectations, objectives and orientation on benefits that they want to receive in cooperation within the «Northern Dimension». It is noted that this initiative did not arise as an organization in the classic sense. But in spite of the criticism, that sounded to it address, the activity of its subjects from the early stage was coordinated so as to maximize the use of their resources to improve the development of the region.

Keywords: European Union, «Northern Dimension», Northern Europe, cooperation.

Постановка проблеми. Країни Північної Європи характеризуються високим і стабільним рівнем розвитку всіх сфер суспільства, а особливо це стосується їх економічної складової. Та у площині політичній, кожна країна Півночі виділяється особливою «манерою» поведінки, що проявляється у веденні зовнішніх справ. Для пошуку можливості знаходження спільного знаменника при веденні політики у регіоні постала необхідність утворення певної платформи без «жорстких рамок» співпраці. Такою ініціативою став «Північний вимір», що постав як один з елементів політики регіонального будівництва північноєвропейських країн.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Висвітленням політики регіонального будівництва, в контексті якого розглядається утворення «Північного виміру», займалась достатня кількість дослідників. Серед зарубіжних варто виділити вчених країн Північної Європи, таких як К. Браунінг (Велика Британія), П. Йоенніємі (Данія), К. Столвант (Швеція), К. Хейдар (Норвегія) та Росії — І. М. Белобородова, І. М. Бусигіна, А. А. Сергунін. Досліджували поставлену проблематику й вітчизняні науковці, а саме І. О. Дегтярьова, Т. А. Маляренко, що дає змогу сукупно поглиблювати вивчення зазначеної теми.

Метою статті є висвітлення процесу становлення ініціативи Європейського Союзу «Північний вимір» і механізму функціонування цього утворення на початковому етапі діяльності.

Основні результати дослідження. У середині 90-х рр. XX ст. у Північній Європі набула поширення концепція регіонального будівництва, яка постала як альтернатива теорії та практиці регіонального розвитку, в якій формування стійких геополітичних площин орієнтоване або на внутрішню подібність, засновану на певній культурній, історичній, лінгвістичній ідентичності, або на зовнішні приєднання до міжнародних структур (не дає відповіді на питання: які чинники є «зовнішніми», а які — «внутрішніми», коли йдеться про утворення та функціонування регіональних структур) [1]. На відміну від традиційних концепцій, які у поясненні існування стійких геополітичних площин, підкреслювали їхню внутрішню замкнутість, зумовлену існуючою розстановкою сил і чітко закріпленим лідерством, в основу концепції регіонального будівництва була покладена ідея про створення транснаціональних об'єднань, де насамперед відбувається вільний вибір держави-лідера, що формує у свідомості населення, що живе у цьому утворенні, певні регіональні образи [2, с. 87].

Зародження політики регіонального будівництва на півночі Європи не є випадковістю, адже нині цей регіон відіграє особливу роль у розташуванні геополітичних сил. На відміну від південного регіону Європи, який останнім часом є економічно вразливим, Північ Європи розвивається доволі стабільно, має самодостатню інфраструктуру та інтегрована у загальноєвропейські процеси, до того ж, є багатою на сировинні ресурси [3].

Дослідники, які вивчають причини та передумови створення «Північного виміру», умовно поділяються на три групи:

- прихильники ліберально-ідеалістичного погляду, згідно з яким ЄС здійснив «добрий жест», намагаючись інтегрувати Росію у єдиний економічний і соціально-політичний простір на континенті;

- глобалісти, які розглядають «Північний вимір» як природний результат глобалізації, що сприяє появі якісно нових міжнародних утворень;

- політичні реалісти, що розглядають це субрегіональне співробітництво як «спробу ЄС отримати доступ до сировинних ресурсів РФ, у політичному плані залишаючи останній лише роль молодшого партнера ЄС» [4].

Акторами «Північного виміру» є «партнери» — Європейський Союз, Ісландія, Норвегія та Російська Федерація (її північно-західна частина), а також «учасники»:

- північні регіональні Ради (Євроарктична Рада регіону Баренцового моря, Рада держав Балтійського моря, Північна Рада міністрів та Арктична Рада);

- міжнародні фінансові інститути, що ведуть активну діяльність на Півночі Європи (Європейський Банк Реконструкції та Розвитку, Європейський Інвестиційний Банк, Північний Інвестиційний Банк, Світовий Банк та інші міжнародні фінансові установи);

- інші інституції та установи ЄС і партнери «Північного виміру» (місцева влада, неурядові організації, суспільно-соціальні організації, профспілкові та бізнес-товариства, університети, дослідницькі центри тощо).

Статус спостерігачів мають Канада та Сполучені Штати Америки як члени «Арктичної вісімки» [5].

Однією з причин такої політики країн у Північній Європі було прагнення країн-членів ЄС і кандидатів до Євросоюзу не відстати від субрегіональної ін-

теграції, що швидко розвивалась на південному напрямку ЄС у Середземномор'ї і таким чином зміцнити свої позиції в Євросоюзі.

Найважливішою складовою «Північного виміру» став розвиток транскордонного співробітництва між суміжними адміністративними одиницями країн-учасниць [6, с. 47—48]. Метою «Північного виміру» було поліпшення координації політики ЄС у Північній Європі та усунення відмінностей в економічному розвитку (особливо країн Євросоюзу і Росії, а також держав ЄС і колишніх членів східного блоку).

Незважаючи на те, що ініціатива «Північний вимір» із самого початку заперечувалась, ключовою її перевагою вважалося сприяння ефективному залученню Росії до європейських структур поза, так званої, «високої політики» [7, с. 60—61]. Втім деякі скандинавські дослідники були схильні розглядати значення «Північного виміру» у ще ширшому сенсі. Нове тлумачення поняття «Північна Європа» (на відміну від традиційного, чогось дуже специфічного і через це приреченого на певну ізоляцію від решти Європи) почало сприйматися у такому регіональному вимірі, що (знаходячи нові риси, стаючи більш «європеїзованою», але одночасно зберігаючи зв'язки зі Сходом) може змінити традиційну конфігурацію і політику Євросоюзу, яка спочатку будувалась на «неписаному» розподілі Захід-Схід [8].

Важливо зазначити, що «Північний вимір» не претендує на конкуренцію з іншими регіональними напрямками у діяльності ЄС, не намагається перенести центр ваги з одного утворення на інше, не ставить під загрозу гомогенність політики ЄС у Європі. Можна сказати, що «північноєвропейський елемент» покликаний зіграти додаткову об'єднуючу роль у ЄС і в Європі в цілому, проте зі збереженням специфіки і відмінностей, які притаманні цьому регіону [8; 9].

Імплементация ініціативи «Північний вимір» значною мірою залежала від плану дій, який треба було прийняти протягом 2000 р. Було визначено три основні напрями ініціативи: а) сфери співпраці (від атомної безпеки до освіти та науки); б) вироблення, так званого, підходу, орієнтованого на партнера; в) багаторівнева імплементация ініціативи «Північний вимір». Основними завданнями ініціативи були гармонізація соціальних стандартів у субрегіоні та створення економічної політичної стабільності.

Варто зазначити, що існували значні розбіжності між показниками валового національного продукту на душу населення держав — членів ЄС і партнерів по ініціативі. У Скандинавських країн він був стабільно високим (Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ісландія), чого не можна було сказати про країни Балтії (Естонія, Латвія і Литва) і, тим більше, нові ринкові економіки держав Східної Європи і Росії демонстрували надзвичайно низький рівень ВВП на душу населення [10, с. 468].

На початковому етапі ЄС визначив 15 пріоритетних галузей співпраці в межах «Північного виміру» — від енергетичної до освітньої. Але питання безпеки були виключені державами-членами ЄС з порядку денного ініціативи, адже на той час ЄС не мав політичної можливості чи бажання формувати спільну політику безпеки для північної частини континенту. Та не можна відкидати того, що все ж ініціатива «Північний вимір» так чи інакше торкалась багатьох питань безпеки в контексті вирішення загальних проблем регіону.

Окрім внутрішньої політики та міжнародної співпраці у таких сферах, як боротьба із транскордонними злочинами, ядерна безпека, проблеми, пов'язані із поширенням хвороб, існує і альтернативний підхід до питань безпеки, який базується на ефективній співпраці в галузях, від яких походить загроза. На практиці, через субрегіоналізацію співпраці, стратегія ЄС, яка, вочевидь, принесла найбільшу користь Скандинавським державам, мала на меті створення міцнішого зв'язку між Балтійськими державами — колишніми республіками СРСР, Польщею та Росією, задля зменшення загрози конфронтації у традиційному розумінні безпеки.

Ініціатива «Північний вимір», на відміну від інших подібних ініціатив (Трансатлантичної та Середземноморської), розробила, так званий, підхід, орієнтований на партнера, тобто, незалежний від членства в ЄС (наприклад, Естонія, Латвія і Литва, на момент створення ініціативи, лише подали заявки на членство в Євросоюзі). Через таке розмаїття зв'язків, двосторонній діалог між ЄС і його партнерами став важливою складовою процесу імплементації ініціативи.

З політичної точки зору, саме Естонія, Латвія і Литва отримували багато користі від участі в ініціативі, адже вона відкривала їм шлях до подальшої інституціоналізації відносин з ЄС, а також давала можливість більшої участі у процесах субрегіональної співпраці, через політичний діалог із західними партнерами.

До ініціативи увійшли й дві північноєвропейські держави, які й нині не є членами ЄС — Ісландія і Норвегія. Вони входять до ЄАВТ і належать до Європейської економічної зони, яка є основною сполучною ланкою між ЄС та ЄАВТ. Оскільки ці дві країни змогли успішно розвиватись у статусі «ізольованих» від процесу європейської інтеграції держав, їхня участь в ініціативі має важливе політичне значення. Угода ЄЕЗ сприяла налагодженню міцних економічних зв'язків цих держав з ринками ЄС, але політично ці країни перебували осторонь євроцентричних процесів. [10, с. 475—476].

Отже, для Норвегії та Ісландії, що не були членами ЄС, ця ініціатива давала безліч переваг, зокрема, у сфері внутрішньої політики. Відомо, що громадська думка в цих країнах неоднорідна, більшість населення виступає проти членства в ЄС. Однак, протягом останнього десятиліття політична еліта, насамперед у Норвегії, виступає за повноправне членство в ЄС, навіть надаючи більшої важливості співпраці в межах субрегіону. Тому «Північний вимір» дає змогу цим двом країнам змінити політичне становище на дещо вигідніше: з одного боку, є мінімальний ризик (наприклад, часткова втрата суверенітету), а з іншого — максимальні здобутки (більший безпосередній вплив на ЄС).

Ще одним важливим аспектом ініціативи «Північний вимір» є багаторівневий підхід. Він є ефективнішим для координування та співпраці на різних інституціональних рівнях: на рівні ЄС, субрегіональному та національному. Основу цього підходу становить кілька регіональних і субрегіональних інституцій, які вже проводять свою діяльність у цьому регіоні, а також розмаїття програм співпраці, які стали основними інструментами імплементації ініціативи.

Субрегіональна співпраця здійснювалася на різних, взаємно не пов'язаних, рівнях. Вона розширювалася переважно горизонтально, а між трьома її ключовими рівнями (ЄС, субрегіональним і національним) не було координованості

дій. Тому завданням ініціативи «Північний вимір» стало утвердження у подальшій співпраці вертикального виміру.

Важливу роль у цьому процесі відіграла Північна рада, яка формально участі в процесі імплементації ініціативи «Північний вимір» не брала. У 1994 р. Північна рада та Північна рада міністрів трансформували свої структури відповідно до вимог часу. І хоча ці структури співпрацюють з ЄС у кількох сферах, взаємодія між ними незбалансована. Ініціатива «Північний вимір» покликана створити умови для ближчої співпраці, хоча, слід відзначити, Північна рада в цьому процесі була активнішою ніж ЄС. Проте, Північна рада і Північна рада міністрів були залучені лише в консультативний процес, а не в активне партнерство (як це було з іншими субрегіональними організаціями). Причинами цього були часткове дистанціювання Північної ради від ініціативи «Північний вимір», а також вищий рівень конкурентоспроможності нових субрегіональних організацій Північної Європи, наприклад, Ради держав Балтійського моря та Євро-Арктичної ради Баренцевого моря, що інкорпоровали новий менталітет та ідеали, які відображали нові підходи до співпраці та питань безпеки [11].

Якщо брати хронологічний аспект впровадження ініціативи, то її перший план дій Європейська Рада затвердила 14 червня 2000 р. у м. Фейра [12]. Провідну роль у процесі імплементації ініціативи на той час відігравали дві держави: Фінляндія і ФРН. Перша, зокрема, зробила вагомий внесок у фінансування та формування ініціативи, водночас надаючи їй більш фінського спрямування. Німеччина ж у цьому питанні посіла певною мірою амбіційну позицію, використовуючи свою політичну вагу для просування процесу імплементації. Також не можна недооцінювати роль Швеції, яка намагалася спрямувати ініціативу у вигідному для себе напрямку, адже серед країн Північної Європи вона відігравала непересічну історичну, політичну та економічну роль.

Так, будь-яка наднаціональна ініціатива в галузі політичної чи економічної співпраці надходила від Швеції або, в будь-якому випадку, вимагала її участі. А в межах ініціативи «Північний вимір» Швеції довелося поступитися традиційною роллю лідера, «пропустивши вперед» Фінляндію. Та Швеція все ж намагалася моделювати ініціативу відповідно до свого бачення субрегіональної співпраці в регіоні Балтійського моря, яке за багатьма аспектами подібне до фінського, проте різниться трактуванням деяких практичних питань. Ініціатива Фінляндії базувалась на бажанні використання європейського «центру сили» як могутнього засобу зміцнення стабільності Північної Європи і налагодження більш конкретної та функціональної співпраці з Росією. Крім того, ініціатива мала вирівняти зміщення інтересів ЄС з Середземноморського регіону на північ і схід Європи, не порушуючи меж спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, внутрішньої комунікативної політики в галузі енергетики та структурних змін.

Не минули процес становлення ініціативи й певні труднощі, особливо на початку її функціонування: від розбіжностей позицій та інтересів сторін у вирішенні проблем до суто економічних, інституційних та інших суперечностей. Виконання програми залежало від головування тієї чи іншої держави в ЄС. Так, за головування Фінляндії (2000 р.) були запропоновані конкретні інфраструктурні програми, наприклад, з розбудови старих прикордонних пунктів

пропуску та створення нових. Швеція під час свого головування (2001 р.) просувала ідею трьох «Е» (enlargement, employment, environment) — «розширення, зайнятість і захист довкілля». Вона залучила до реалізації програми «Північний вимір» Європейський інвестиційний банк, а також визначила пріоритетні напрямки — партнерство в галузі охорони довкілля, боротьба з транскордонною злочинністю, розвиток інформаційних технологій. У Данії (2002 р.) програма дій була спрямована насамперед на залучення держав «Північного виміру» до активної позиції у розширенні ЄС і НАТО — обстоювала прийняття десяти нових держав Центрально-Східної Європи до ЄС і семи нових держав до НАТО [5].

Другий план дій «Північного виміру» було затверджено Європейською радою у 2003 р. [8, с. 167—169]. У цьому документі визначались основні сфери співпраці: економіка, бізнес та інфраструктура; громадські ресурси, освіта, культура, наука та охорона здоров'я; захист довкілля, ядерна безпека та природні ресурси і внутрішні справи. Також було визначено регіони з особливими потребами: Арктичний і Субарктичний.

У межах першої сфери розвиток сприятливого для бізнесу правового та адміністративного клімату через імплементацію *acquis communautaire* ЄС на внутрішньому ринку було окреслено як ключові аспекти підготовки вступу Польщі та Балтійських держав до ЄС. Основною метою Плану дій було скасування торговельних бар'єрів і залучення інвестицій [13].

У галузі енергетичних ресурсів план ініціативи передбачав забезпечення безпеки енергопостачання, а також збільшення обсягів інвестицій для розвитку енергетичної транспортної інфраструктури та експлуатації газових ресурсів. Необхідно зазначити, що інтеграція країн регіону в єдиний європейський енергетичний ринок вимагала структурних реформ. Ще у жовтні 1999 р. за ініціативою міністрів енергетики держав — членів регіону Балтійського моря та Європейської Комісії було створено Програму співпраці в галузі енергетики держав регіону Балтійського моря (BASREC). Учасниками цієї Програми стали Данія, Польща, Німеччина, Естонія, Латвія, Литва, Росія, Фінляндія, Швеція, Норвегія та Ісландія. У грудні 2001 р. Північна рада міністрів і Європейська Комісія підписали угоду проекту BASREC-2002 з метою сприяння співпраці в галузі енергетики в Балтійському регіоні.

Висновки. Загалом ініціатива «Північний вимір» стала індикатором для оцінки ефективності субрегіональної співпраці. До імплементації ініціативи були залучені не лише держави-члени ЄС і на той час потенційні члени ЄС, а й держави, які стоять осторонь Європейського Союзу. Це дало змогу суттєво розширити співпрацю, виробити багато спільних рішень стосовно проблем субрегіону, а також охопити різні рівні: ЄС, субрегіональних організацій і державних органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтярьова І. Теорії регіонального розвитку та їх еволюція як основа сучасного регіонального управління / І. Дегтярьова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-20.pdf>

2. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка / Центр Ін-ту Схід-Захід. — К.: Логос, 2000. — 171 с.
3. Белобородова І. «Північний вимір» у Європі: пошуки геодивілізаційних координат / І. Белобородова // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2000. — № 19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/beloborod.htm>
4. Рассоха Л. Приклад «Північного виміру» для побудови регіональної політики Європейського союзу в Чорноморському регіоні / Л. Рассоха / Регіональний філіал НІСД у м. Одесі, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/february/6.htm>
5. Northern Dimension [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.policija.lt/get.php?f.19583>
6. Пальмовский Т. Балтийская Европа: от идеи к стратегии / Т. Пальмовский // Балтийский регион. — 2009. — № 1. — С. 43—54.
7. Бусыгина И. М. «Северное измерение»: стратегии участников / И. М. Бусыгина, М. Г. Филиппов // Балтийский регион. — 2009. — № 1. — С. 55—63.
8. Joenniemi P. Laboratories of European Integration: City-Twinning in Northern Europe. / P. Joenniemi, A. Sergunin. — Tartu: Peipsi Center for Transboundary Cooperation, 2012. — 70 p.
9. Маляренко Т. Безпека людини у мінливому світі / Т. Маляренко / Academia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.academia.edu/4388032/Human_Security_in_a_Changing_World_In_Ukrainian
10. Browning C.S. The European Union's Two Dimensions: The Eastern and the Northern / C. S. Browning // Security Dialogue. — 2003. — Vol. 34, No. 4. — P. 468—476.
11. Stålvant C.E. The Northern Dimension a policy in need of an institution? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www2.hu-berlin.de/ostseekolleg/virtual/online_pdf/paper1.pdf.
12. Action Plan for the Northern Dimension with external and cross-Border Policies of the European Union 2000—2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ndphs.org/internalfiles/File/Strategic%20political%20docs/1st_ND_Action_Plan.pdf
13. Heidar K. Nordic Politics: Comparative Perspectives / K. Heidar. — Oslo: Universitetsforlaget, 2004. — 311 p.

REFERENCES

1. Dehtiarova, I. (2013). Theories of regional development and their evolution as the basis of contemporary regional governance. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Derzhavnoho Upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy (Bulletin of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine)*. Retrieved from <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-20.pdf>(in Ukr.).
2. Maksimenko, S. (Ed.). (2000). *Regional policy in the states of Europe: Lessons for Ukraine*. Center of the Institute East-West. Kyiv: Logos (in Ukr.).
3. Beloborodova, I. (2000). «Northern Dimension» in Europe: Searching of geocivilizational coordinates. *Nezalejnyi Kulturologichni Chasopys «I» (Independent Culture Studying Journal «I»)*, 19. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/beloborod.htm> (in Ukr.).
4. Rassoha, L. (2010). *Example of «Northern dimension» for building a regional policy of European Union in the Black Sea Region*. Retrieved from: <http://old.niss.gov.ua/monitor/february/6.htm>(in Ukr.).
5. *Northern Dimension*. Retrieved from <http://www.policija.lt/get.php?f.19583> (in Eng.).

6. Palmovskyi, T. (2009). Baltic Europe: From the idea to strategy. *Baltiiskii Region (BalticRegion)*, 1, 43—54 (in Rus.).
7. Busygina, I. M., & Filippov, M. G. (2009). «Northern dimension»: Strategies of participants. *Baltiiskii Region (BalticRegion)*, 1, 55—63 (in Rus.).
8. Joenniemi, P., & Sergunin, A. (2012). *Laboratories of European Integration: City-Twinning in Northern Europe*. Tartu: Peipsi Center for Transboundary Cooperation.
9. Maliarenko, T. (2013). *Human Security in a Changing World*. Academia. Retrieved from http://www.academia.edu/4388032/Human_Security_in_a_Changing_World_In_Ukrainian_ (in Ukr.).
10. Browning, C. S. (2003). The European Union's Two Dimensions: The Eastern and the Northern. *Security Dialogue*, 34 (4), 468—476.
11. Stålvant, C. E. *The Northern Dimension a policy in need of an institution?* Retrieved from http://www2.hu-berlin.de/ostseekolleg/virtual/online_pdf/paper1.pdf
12. *Action Plan for the Northern Dimension with external and cross-Border Policies of the European Union 2000-2003*(2000). Council of the European Union Retrieved from: http://www.ndphs.org/internalfiles/File/Strategic%20political%20docs/1st_ND_Action_Plan.pdf
13. Heidar, K. (2004). *Nordic Politics: Comparative Perspectives*. Oslo: Universitetsforlaget